

**«.... “Τα θεμέλιά μου στα βουνά”... η δημιουργία του
ελλαδικού χώρου και οι αγώνες των Ελλήνων» (σχ. 1)**

μια γεωλογική προσέγγιση κυρίως του ποιήματος “ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ” του Οδυσσέα Ελύτη.

Πανηγυρικός του επίσημου εορτασμού της Εθνικής Επετείου της 25^{ης}
Μαρτίου 1821, του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, που εκφωνήθηκε
από τον Κοσμήτορα της Σ.Θ.Ε. Καθηγητή Γεωλογίας Σπύρο Β. Παυλίδη.
Θεσσαλονίκη 25 Μαρτίου 2014

Την ιστορία που θα σας αφηγηθώ για το πώς γεννήθηκε και εξελίχθηκε αυτός ο χώρος που ονομάζεται Αιγαίο, ο ελλαδικός χώρος, δεν θα την ιστορήσω με αυστηρούς γεωεπιστημονικούς όρους, ούτε θα την υμνήσω για να γλυτώσω από τη σαγήνη της. Θα προσπαθήσω να την εκφράσω με ένα τρόπο ανάμικτο, με τις κεραίες ανίχνευσης της ιστορίας, της αρχαιολογίας, της παράδοσης, μα πάνω απ’ όλα με **το απόσταγμα των γεωεπιστημών**, μέσα από τα **γεω-σπαράγματα** που προσπαθούν να μας μιλήσουν, με μια βιωματική προσέγγιση. Ο καθείς με τον έρωτά του, με πόνο υπάρξεως, πόνο πικρόγλυκο, γιατί «... εντολή μας αυτός ο κόσμος και γραμμένος μες στα σπλάχνα μας είναι» κατά τον Ελύτη (σχ. 2). Ό,τι έχουμε και δεν έχουμε βρίσκεται σ’ αυτό το χώμα, τα βουνά και τις πεδιάδες μας, τα νησιά και τα πελάγη μας «ό,τι **άξιον εστί**, ό,τι στ’ αλήθεια ανέπαφο, το φυλάει η γη, που έχει στοιχειώσει μέσα στα ζωντανά φαντάσματα της: Ίσκιои, ευχές στην πέτρα, κομμένα κεφάλια και χέρια σε μάρμαρο, όστρακα κραυγών σε πηλό, η κεντημένη Κυρά-Πηνελόπη, η Αρετούσα σαν σε άδειο παράθυρο, η Λυγερή του τραγουδιού και του Άδη, τα πουλιά και οι ιερείς, οι χαιρετισμοί στο Ρόδο το Αμάραντο, τα οστά μας άνθη της αύριον, οι Άγιοι αχειροποίητοι, και τα εικονίσματα και τα τέρατα και τα σημεία και το λιγοστό νερό και οι σάτυροι και οι νύμφες και ό,τι άλλο μας κάνει να νιώθουμε ποιο είναι το «νυν» και ποιο το «αιέν» του κόσμου» γράφει ο Τάσος Λιγνάδης ερμηνεύοντας το «Άξιον Εστί» του μεγάλου νομπελίστα ποιητή μας.

Μαζί με το νερό του υπεδάφους οι ρίζες τραβούν μνήμες του λαού μας, αγάπη και έχθρα, τη χθόνια φύση μας, τους πολιτισμούς μας που θάφτηκαν κι αργούν να ξανανθίσουν, τραβούν αλληλέγγυες τη ζωή και την ποίηση, γι’ αυτό επιχειρώ να συνδέσω τη γεωϊστορία αυτού του τόπου, ρίζες πολύ

βαθιές, με την ποίηση. *«Χωρίς τη μνήμη δεν υπάρχει τίποτε. Μόνον όταν θυμάσαι, υπάρχουν στ' αλήθεια. Και μόνον όταν υπάρχουν στ' αλήθεια, είσαι στ' αλήθεια ελεύθερος»* (Ελ.). **Ελευθερία** είναι η μνήμη μας. *«Η μνήμη»* όμως *«όπου και να την αγγίξεις πονεί»* γράφει ο άλλος μεγάλος νομπελίστας ποιητής μας Γιώργος Σεφέρης. Αλλοίμονο, αν στερηθούμε τη μνήμη μας. *«Πάνω σ' αυτή σα σε τεντωμένο σχοινί ισορροπούμε και υπάρχουμε»* συνεχίζει ο Λιγνάδης. *«Χωρίς τη μνήμη είμαστε σκιάχτρα ζωής, κίβδηλα όντα, υβρίδια της Βαλκανικής, της Ανατολής, της Ευρώπης»* και της παγκοσμιοποίησης. *«Σβήνοντας ένα κομμάτι από το παρελθόν είναι σαν να σβήνεις και ένα αντίστοιχο κομμάτι από το μέλλον»* (Σεφέρης).

Θα προσπαθήσω στη συνέχεια να σας οδηγήσω σ' ένα σύντομο ταξίδι για τη μνήμη του χώματος και της ύπαρξής μας μέσα από τα δίκτυα της ποίησης και τα μονοπάτια της επιστήμης. Θα μπορούσα να περιοριστώ στην πεζή γλώσσα της γεωλογίας, ή να την επενδύσω με τις υπερβατικές ρήτρες του μύθου και πάνω απ' όλα της ποίησης. Θα επιχειρηθεί όμως το αντίθετο. Θα επενδύσω την ποίηση με την επιστήμη και τους αγώνες αυτού του λαού, μέσα από τις πύρινες λέξεις του ύμνου της Γενέσεως του εθνικού μας ποιητή, επιτρέψτε μου να αποκαλώ έτσι τον Οδυσσέα Ελύτη, τους *ύμνους* και τα *αναγνώσματα*, τους *ψαλμούς* και τα *άσματα*, τη *«Συνείδηση της Πετραίας γης»* όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Μανώλης Γλέζος, και τη συνείδηση του Ελληνικού Μύθου. Αν και η ποίηση δεν εκφράζει αλήθειες με την επιστημονική σημασία της λέξης, χρησιμοποιεί όμως την επιστήμη και τη φιλοσοφία των άλλων, όταν τα χρειάζεται, όπως επισημαίνει ο Γιώργος Σεφέρης. *Η ποίηση δεν είναι για προσωπικές εξομολογήσεις, και αν τις κάνει, δεν είναι αυτές που τη σώζουν. Δεν προσπαθεί να εκφράσει την προσωπικότητα των ποιητών, μάλλον προσπαθεί την καταργήσει*, όπως έγραφε ο Έλιοτ. Το ίδιο και ο μύθος, με τον πυρήνα μιας πραγματικότητας, την απλότητα και την ψυχαναλυτική του δύναμη και γοητεία, δεν μπορεί να εκφράσει τη σημερινή επιστημονική πραγματικότητα, αλλά μπορεί να την επενδύσει και να την κάνει περισσότερο ελκυστική, γιατί οι άνθρωποι ήταν πάντα μυθοπλάστες, γιατί ο μύθος είναι πρόσμειξη της πραγματικότητας με τη μυθοπλασία, γιατί είναι αλληγορικός, κατανοητός και καταλυτικός για την ανθρώπινη σκέψη.

Ο αρχαιοελληνικός μύθος θεωρεί τη Γη – *Γαία* (σχ. 3), θεότητα που ενσαρκώνει το ρόλο της Γης ως αρχή της ζωής. Είναι αυθύπαρκτη και

αγέννητη. Ονομάζεται **Μεγάλη Μητέρα**, Παμμήτωρ, Παντοδύναμη και Υπέρτατη Θεά. Η Γαία με τον Έρωτα αποτελούν τα πρώτα «όντα» μετά το Χάος.

Γη και έρωτας, τι ποιητική, γλαφυρή και ουσιαστική έκφραση! Από το όνομα αυτής της μεγάλης θεάς προέκυψε το όνομα της Γης (Γαία-Γα-Γη) και στη συνέχεια της επιστήμης που τη σπουδάζει της γαιω- ή **γεω-λογίας**. Επίσης, προς τιμήν της θεάς δόθηκε και στη νέα θεωρία, που δέχεται ζωντανό τον πλανήτη μας, ο όρος «Γαία» (Gaia), συνδέοντας έτσι το μύθο με τη σύγχρονη επιστήμη. Μεγάλο άλμα αλήθεια για να καλύψει ένα φαινομενικά τεράστιο χάσμα.

Η Γαία ως θηλυκή θεότητα πρέπει να δημιουργήθηκε ως έννοια με την πρώιμη ανάπτυξη των αγροτικών κοινωνιών, με το πέρασμα από τη μεσολιθική στη νεολιθική εποχή (10.000 έως 6.000 πριν), με ρίζες πιθανόν ακόμη και στην παλαιολιθική εποχή. Είναι γνωστή στη Μέση Ανατολή, τη Μικρασία και την Ελλάδα ως *Ναμμού, Ασάρτη, Ιαχού, Κυβέλη (Ku-be-la), Πανδώρα, Ασάρτη-Αφροδίτη, Da-meter → Δήμητρα (=Μητέρα Γη)*. Εστία (Vesta), Πενισουτία, Κυβέλη, Δινδυμήνη, Βερεκυνθία, Καλή Θεά, Ιδαία θεά, Σεμέλη.

Στο μεγαλύτερο χρονικό διάστημα της ανθρώπινης ιστορίας κυριάρχησε στα όρια του μύθου η θρησκευτική εικόνα της στοργικής μητέρας (γη → χθων→ φύση). Η θεά είναι η ίδια η Φύση, η Γη. Είναι ενσάρκωση της αιωνιότητας της ύλης, αρχή όλων των όντων, αρχή της ζωής, πηγή της γνώσης. Η «άφθαρτη» και «ακούραστη» Γη είναι ακόμη πιο πάνω κι από τους θεούς, **«θεων τε ταν υπερταταν, Γαν»**, κατά τον τραγικό ποιητή Σοφοκλή. Η Γαία ουσιαστικά ενσαρκώνει το γενικό κοσμικό πλαίσιο, όπου αναπτύσσεται η ζωή, ή ακόμη καλύτερα *αποτελεί η ίδια ένα αδιάρρηκτο σύστημα με τη ζωή*. Οι σταγόνες του αίματος του Ουρανού παραλαμβάνονται από τη Γαία ως σταγόνες ζωής. Από τον Ησίοδο και μετά καταγράφεται στη γενεαλογία των ανθρωπόμορφων θεών ως Ρέα. Η ελληνική μυθολογία θέλει αυτή τη θηλυκή θεότητα να γίνεται μητέρα του Δία, αρσενικού θεού πλέον.

Τα παιδιά της Γαίας, σύμφωνα με μια εκδοχή του μύθου, ξεκινούν από τα έγκατα της Γης («*Γαίης εν κευθμώνι*»). Το μαντείο των Δελφών πρώτα ανήκε στη Γαία, ενώ στο μαντείο της Δωδώνης την τιμούσαν παράλληλα ως μία από τις αρχαιότερες θεότητες. Στα καθημερινά έθιμα τη Γαία την τιμούσαν στην οικία, στο γάμο ως κουροτρόφο, και στο θάνατο στη γιορτή των νεκρών (Νεκύσια), με τη «*θυσία των ωραίων απάντων*», όπου συμβολίζεται η ζωή που ξεπηδά μέσα από το θάνατο. Τα Ελευσίνια Μυστήρια είχαν την καταγωγή τους στη λατρεία της γήινης θεότητας. Στο μύθο του Δευκαλίωνα, **Λάας** σημαίνει πέτρα αλλά και Λαός. Οι πέτρες που πετούσε ο Δευκαλίωνας μεταμορφώνονταν σε άνδρες και αυτές που πετούσε η Πύρρα μεταμορφώνονταν σε γυναίκες. Από την πρώτη πέτρα που πέταξε ο Δευκαλίωνας προήλθε ο **Έλληνας**, γενάρχης των Ελλήνων. Εμφανίζεται πάλι έμμεσα η γη να δημιουργεί από τα δικά της υλικά, ξανά τους ανθρώπους. Από την πρωτοελληνική λέξη λάας (=πέτρα) διασώζεται στη νεοελληνική η λέξη λατομείο (τομή της πέτρας).

Παράλληλα με τη στοργική, γλυκιά θηλυκή θεότητα, τη μάνα γη (Γαία), αναπτύσσεται στην ελληνική μυθολογία συμπληρωματικά, μια άλλη, ισχυρή αρσενική θεότητα, ο Ποσειδώνας, που εκφράζει τη διαρκή χρόνια μεταβολή της κατάστασης της Γης, τη γνώση, αλλά και την κινητήρια δύναμη των αλλαγών που συμβαίνουν στο εσωτερικό της, στην επιφάνειά της, στην ατμόσφαιρα και ειδικότερα στη θάλασσα. Ο Ποσειδώνας, γιος της Ρέας=Γαίας και του Κρόνου από τη μυκηναϊκή ακόμη εποχή (Πο-σε(ι)-δα-ος) και στους Ορφικούς ύμνους «γαιήοχος» (αυτός που φέρει τη γη), «βαρύκτυπος» (που βροντά δυνατά), «εννοσίγαιος» (αυτός που σείει τη γη και τη θάλασσα). Δεν είναι επίσης τυχαίο το ότι σύμφωνα με σχετική παράδοση συμπληρώνει αργότερα τη λατρεία της Γαίας στους Δελφούς, ως σύζυγός πλέον της Γαίας. Μια άλλη συμβολική επίσης ιδιότητα του Ποσειδώνα, σύμφωνα με τον Ησίοδο, είναι ότι κρατά τις δυνάμεις του εσωτερικού της Γης, τους Τιτάνες, υπό τον έλεγχό του στα τάρταρα. Εγγυάται δηλαδή την τάξη του φυσικού κόσμου. Η Γαία, ενέπνεε το σεβασμό, το φόβο και την αγάπη για το ζωντανό γεωσύνολο. Όμως δεν θα σταθούμε στο μύθο, γιατί γίνεται πολλές φορές αναχρονιστικός και κατά τον Θουκυδίδη «ο αποκλεισμός του μυθώδους από την ιστορίαν μου (του) ίσως την καταστήσει ολιγώτερον τερπνήν, αλλά

περισσότερο ωφέλιμον». Το ίδιο ίσχυε και για την επιστημονική προσέγγιση που διαμόρφωσε ένα εντελώς καινούργιο και διαφορετικό κοσμοείδωλο.

Γιατί επιλέγεται το **ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ** του Ελύτη?

Γιατί στο ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ ο Ελύτης μιλάει για τη γένεση, τη δημιουργία του Αιγαίου, με ποιητική, υπερβατική γλώσσα σχεδόν βιβλική, όπου προσδιορίζει τα θεμέλια μας και τους αγώνες του λαού μας, ότι δηλαδή είναι και το περιεχόμενο αυτής της ομιλίας.

Γιατί ο Ελύτης έχει την αίσθηση της αδιαίρετης ελληνικής γλώσσας από τον Όμηρο ίσαμε σήμερα. «*Μοναχή έγνοια η γλώσσα μου στις αμμουδιές του Ομήρου*» γράφει. Γιατί η Ποίηση αγγίζει τη Λογική όπως υποστηρίζει και ο Μαρωνίτης, γιατί «*στις λέξεις υπάρχει πάντα ένα πείραμα*», κατά τον Καρούζο και το πείραμα, η επιβεβαίωση της παρατήρησης και της μέτρησης **είναι επιστήμη**.

«*Έστιν ουν επιστήμη δόξα (γνώση) αληθής μετά λόγου*» κατά τον Πλάτωνα (Πλάτων, Θεαίτητος), «*λόγου ορθού*» κατά τον Αριστοτέλη.

Γιατί τέλος στους ποιητές μας βρίσκουμε τις διασπαραγμένες φωνές του Θαλή, του Ηράκλειτου, του Δημόκριτου, του Επίκουρου, την πεμπτουσία του Αριστοτέλη ή την πλατωνική «*μείξιν των εναντίων*» εκεί όπου υπάρχουν «*γαλήνιοι αμφορείς, όρθιοι κίονες, εράσμιες κόρες με τα πέτρινα χέρια*» (Ελ.), τον Απόλλωνα (**σχ. 4**) και τον «*Ήλιο τον ηλιάτορα*», τις αχειροποίητες εικόνες, τις νύμφες και τις νεράιδες, προσωποποιήσεις μιας υπέροχης φύσης, της ελληνικής γης. Βρίσκουμε την Παναγιά με τα μύρια ονόματα, την Παναγιά τη βρεφοκρατούσα, τη γιάτρισσα, την μοναδική στη Σαντορίνη Παναγιά του Καλού, την Παναγιά Γοργόνα της Λέσβου, αλλά και την Παναγιά την Αγριοελιώτισσα στα Χαβριάτα της Κεφαλονιάς. «*Δόξα και Πάθη*». Σαραντάπορα και φαράγγια. Φανταστικά ζώα και απολιθώματα. Κύκλωπες, με τη στενότητα όρασης και αντίληψης, που συμβολίζουν τον παλαιολιθικό άνθρωπο και Ευρωπαίους, αυτούς που αντιλαμβάνονται τον κόσμο με ευρύτητα πνεύματος. Σαλπίσματα, σφυρίγματα, πυρίχιοι, μπουνάτσα, γαρμπής, σορόκος ή πουνέντες. Αφροδίτες και Κέρβερους, «*τα νησιά με το σπόνδυλο κάποιανου Δία*» (Ελ.), τα είδωλα των τοπίων, που τα συνθέτουν η

φύση, ο λαός, η παράδοση και το μυστήριο του κάλλους των. Μέσα σ' αυτά διαδραματίζονται οι φυσικές αλλαγές και το ανθρώπινο δράμα, η Ζωή με το Θάνατο και την Ανάσταση, η απολιθωμένη πέτρα και τα αιώνια κύματα της θάλασσας, ο χορός, το τραγούδι και το μοιρολόι, ζωντανά ομοιώματα των παθών των ανθρώπων που ριζώνουν σε τούτη τη γη, που μας σηκώνει και τη σηκώνουμε μ' όλο το βάρος της στους ώμους μας.

Τον τόπο τούτο τον κουβαλούμε πάνω μας. Από τότε που «γεννήθηκε η θάλασσα» και «είδε και θαύμασε» ο ποιητής αλλά και ο γεωεπιστήμονας και μέσω αυτών όλοι εμείς. Πώς όμως πέρασε το γαλανό ρίγος του Αιγαίου στην ποίησή μας, οι χρωματισμοί του ουράνιου τόξου (σχ. 5) στα πετρώματα της Πίνδου, του Όλυμπου και του Ψηλορείτη. Πως διαμόρφωσε και συνεχίζει να διαμορφώνει ο υπερρεαλισμός των πετρωμάτων, των κοιτασμάτων και απολιθωμάτων, τη σύγχρονη γνώση μας ;

«Εν αρχή ην το χάος», το «σκοτεινό έρεβος» κατά τον Ησίοδο (σχ. 6).

Πώς εγεννήθει «Αυτός ο Κόσμος ο μικρός ο μέγας», όπως τον προσεγγίζει η αστροφυσική σήμερα, η Μεγάλη Έκρηξη ή ο πρώτος ύμνος του Ελύτη. Κατά τον ποιητή στην αρχή ήταν το φως του «Ήλιου του πρώτου», «του ηλιάτορα», του Προμηθέα, ο ήλιος της ελευθερίας, «Φως ιλαρόν αθανάτου πατρός», το Φως και «εν αυτώ ζωή ην και η ζωή η το φώς των ανθρώπων». Το φως είναι η αρχή κάθε γενέσεως, φυσικής και πνευματικής δημιουργίας. «Και βολβοί στη γη χρυσοί», καρποί, ομοιώματα γήινα του ήλιου και απ' αυτό γεννήθηκε η θάλασσα και η ζωή μέσα σ' αυτήν, και «Αίμα πράσινο», τα πρώτα κύτταρα δηλαδή της ζωής στη θάλασσα με χλωροφύλλη. Οι προκαρυώτες και οι ευκαρυώτες. Τα κυανοφύκη και το οξυγόνο που πηγάζει από αυτά. Η ατμόσφαιρα και τα φυτά και τα ζώα της ξηράς, μικρά, ορατά και αόρατα, γιγάντια σε μια διαρκή πάλη.

Η σύγχρονη γεωλογική και βιολογική αντίληψη θεωρεί τη θάλασσα ως μήτρα της ζωής, αλλά το ίδιο μας λέει και ο Όμηρος «... Ωκεανόν όσπερ γέννεσις πάντεσσι τέτυκται...», τα πάντα γεννήθηκαν στον ωκεανό, το ίδιο τονίζει και ο Αναξίμανδρος ο Μιλήσιος αργότερα (5^{ος} αιώνας π.Χ.)

Ήδη από τον 5^ο π.Χ. αιώνα ο Δημόκριτος θεωρούσε ότι η οργανική φύση εμφανίστηκε σε μια ορισμένη βαθμίδα της εξελικτικής διαδικασίας της

ύλης, όταν σχηματίστηκαν οι πρώτες μορφές συγκροτημένης ύλης, όπως εκείνος τις θεωρούσε: **γη, νερό, φωτιά** και **αέρας** και μαζί τους και ο κόσμος μας. Πολύ χαρακτηριστικά περιγράφει ο Λουκρήτιος, Ρωμαίος επικούρειος ποιητής του 1^{ου} μ.Χ. αιώνα, στο ποίημα του De Rerum Natura: «*Για τη Φύση των Πραγμάτων*», τη βαθύτερη και ουσιαστική σημασία της εξέλιξης της ζωής και της εξαφάνισης των ειδών, όπως συμπερασματικά θα μπορούσε να το συνοψίσει η επιστήμη της Παλαιοντολογίας σήμερα: «*Χάθηκαν τότε πολλά είδη ζώων, από ανάγκη, καθώς δεν μπόρεσαν να πολλαπλασιαστούν και να διατηρήσουν τη γενιά τους. Γιατί ό,τι πλάσματα βλέπουμε σήμερα ν' ανασαίνουν τον ζωοδότη αέρα, τα ίδια εξασφάλισαν την επιβίωση τους, απ' την αρχή ακόμα, θες με την εξυπνάδα τους, θες με την γενναιότητα ή με τη γρηγοράδα τους*». Δαρβίνεια Φυσική Επιλογή θα προσθέταμε σήμερα. Ενώ ο ίδιος ο Επίκουρος γράφει: «*Πόσο δίκαια δόθηκε στη γη το όνομα μητέρα!*» «*...Όλα τα πλάσματα μέσα απ' αυτήν ξεπήδησαν..... Λιγότερο είναι ν' απορείς που στα παλιά τα χρόνια γεννήθηκαν περισσότερα και μεγαλύτερα πλάσματα κι αναπτύσσονταν τότε που η γης κι ο αιθέρας ήταν ακόμη νέοι..... Τότε ήταν που ετούτη η δική σου γη πρωτόφερε στο φως της μέρας και τα γένη των θνητών κι όπου ο τόπος ήταν κατάλληλος, αναπτύσσονταν μήτρες της γης για να ωριμάσουν τα νεογέννητα*». Πέρα από αυτήν την εμπρουακή αντίληψη της μεταβλητότητας και εξέλιξης της ζωής, σήμερα επιστημονικά βρισκόμαστε σε ένα πολύ ικανοποιητικό δρόμο με χιλιάδες δεδομένα από το αρχείο των πετρωμάτων για την εξερεύνηση του παρελθόντος της ζωής και τη διερεύνηση του μέλλοντός της.

Η ιστορία της Γης και της ζωής είναι από τα πιο συναρπαστικά, αλλά και τα πιο δύσκολα προβλήματα που αντιμετωπίζει η επιστήμη. Η γεωλογική ιστορία της εξέλιξης του πλανήτη μας και η ιστορία της εξέλιξης της ζωής διήρκεσαν δισεκατομμύρια χρόνια. Η προσπάθεια για την αναπαράστασή τους γίνεται από μερικά σκόρπια παλαιοντολογικά «αρχεία», τα απολιθώματα οργανισμών τα λιθοποιημένα σώματα, όπως τα ονόμαζε ο Θεόφραστος στο βιβλίο του «**Περί των Λιθουμένων**», που δυστυχώς χάθηκε, τα οποία γίνονται όλο και περισσότερο σπάνια ή σκοτεινά όσο προχωράμε βαθύτερα μέσα στα πετρώματα και κατά συνέπεια στο χρόνο.

«**Τότε είπε και γεννήθηκεν η θάλασσα και είδα και θαύμασα...**» (Ελύτης)

Θαλασσινό νερό – μίγμα και διάλυμα – αμνιακό υγρό της ζωής, Ιχώρ-αίμα θεϊκό από το οποίο προέρχεται κάθε μορφή ζωής. Σύμφωνα με το Θαλή, το νερό είναι η αρχή των πάντων. Ο Ηράκλειτος πάλι συνδέει το νερό με τη ρευστότητα και το τοποθετηθεί στο συνεχές της αέναης κυκλικής μετάλλαξης των στοιχείων της φύσης με την ενέργεια της φωτιάς, στην οποία εναλλάσσονται τα αντίθετα γη και θάλασσα. Τότε, 7^{ος} π.Χ. αιώνας, «είπε» και γεννήθηκαν η φιλοσοφία και η επιστήμη στα νερά του Αιγαίου και στις ακτές της Μικράς Ασίας και της Θράκης και την ονόμασαν οι μετέπειτα φιλοσοφία πριν το Σωκράτη. Οι Έλληνες με την ακόρεστη επιθυμία τους να γνωρίσουν το αληθινό νόημα των πάντων στο σύμπαν και να παρουσιάσουν μian ορθολογική εξήγησή τους, οδηγήθηκαν αναπόφευκτα στις φυσικές επιστήμες, στα Μαθηματικά και γενικά στην ακριβή επιχειρηματολογία, τη λογική.

Με το νερό και τη θάλασσα είναι άρρηκτα δεμένες η ιστορία του λαού μας, οι πολιτισμοί και οι αγώνες του.

Σύμφωνα με το Στράβωνα οι Μινωίτες (σχ. 7) και στη συνέχεια οι Μυκηναίοι σταδιακά και επίμονα πάλεψαν με την αντίθεση θάλασσα και κυριάρχησαν στα δίκτυα επικοινωνίας και ανταλλαγής αγαθών και ιδεών μέσα και πέρα από το Αιγαίο. Η ανάπτυξη του εμπορίου μετάλλων, κυρίως χαλκού και κασσιτέρου για την παρασκευή του ορείχαλκου, αλλά και χρυσού, αγγείων και βρώσιμων προϊόντων, όπως το λάδι και το κρασί, προωθήθηκε με ένα γραφειοκρατικό τρόπο, όπως μαρτυρούν οι πινακίδες της **Γραμμικής Β**, αλλά και με ένα σύστημα στρατιωτικής υποστήριξης και διασφάλισης του ελέγχου των εμπορικών δρόμων και των πηγών. Παράλληλα όλες αυτές οι δραστηριότητες γέννησαν μια απaráμιλλη Τέχνη που αποτυπώνεται στις τοιχογραφίες της Κρήτης και της Σαντορίνης (σχ. 8). Οι ήρωες, οι θεοί και τα κατορθώματα τους της εποχής που ακλούθησε αποτυπώθηκαν στα αγγεία και τα αγάλματα της Κλασικής, Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής Περιόδου και ενέπνευσαν καλλιτέχνες της Αναγέννησης και συνεχίζουν να εμπνέουν ακόμη και σύγχρονους δημιουργούς.

Ένας λαός διαμορφώνεται στα βουνά, τις πεδιάδες και τα πελάγη αυτού του σκληρού και όμορφου τόπου. Στενά βουνών και Θερμοπύλες. Κρυφά μονοπάτια και Εφιάλτες. Σαραντάπορα και μάχες (σχ. 9). Βαλτότοποι και Μαραθώνες. Δερβενάκια και κλεισούρες. Κρημνοί και Ζάλογγα.

Λιμνοθάλασσες και Μεσολόγγια. Στενά περάσματα της θάλασσας και Σαλαμίνας, αλλά και πύρρειες νίκες ή ήττες του «μπάρμπα Λάμπρου Κατσώνη» στα στενά της Άνδρου. Καπετάνιοι και καπετάνισσες. Λασκαρίνες και Δόμνα Βισβίζη. Επανάστασεις, εθνικοί και κοινωνικοί αγώνες, Εθνική Αντίσταση, αλλά και αιματηρές εμφύλιες συγκρούσεις. Ο αγώνας μακρύς και διαχρονικός, σκληρός και αδυσώπητος.

Πως όμως διαμορφώθηκε αυτή η καταπληκτική γεω- ποικιλότητα του ελλαδικού χώρου και συνετέλεσε στη διαμόρφωση αυτού του λαού που τον κατοίκησε ;

Στον άχρονο γεωλογικό χρόνο (σχ. 10), για το πλαίσιο των ανθρώπινων μέτρων μας, ο χρόνος κυλούσε με ρυθμούς εκατομμυρίων και εκατοντάδων χιλιετιών. «*Τερατόμορφος ο χρόνος*», «*Ο πολλούς αιώνες πριν . . .*» κατά τον ποιητή μας, «*ο Παλαιός των Ημερών . . .*» κατά τον προφήτη Δανιήλ και την υμνογραφία μας. Στη βραδύτατη αυτή ροή του χρόνου που φαίνεται στατική, μεγάλες και μικρές γεωλογικές διεργασίες έλαβαν χώρα για να χτίσουν και να γκρεμίσουν, να ξαναρχίσουν από την αρχή και να διαμορφώνουν πάλι το τοπίο, **τα χθόνια θεμέλιά μας**. Αλληπάλληλες και εκτεταμένες γεωλογικές αναστατώσεις και συχνές αλλαγές, που πάντα ξεκινούσαν ως μικρά και ασήμαντα γεγονότα, που με σύμμαχό τους τον απέραντο χρόνο κατέληγαν σε μεγάλης κλίμακας κοσμογονικής έντασης και έκτασης αναστατώσεις, με ορογενέσεις, δημιουργία αλπικών πτυχώσεων, διάβρωση και διαστρωμάτωση πετρωμάτων, βυθίσματα ολόκληρων ορεινών όγκων και δημιουργία κοιλάδων, αναδύσεις άλλων, επικλήσεις και αποσύρσεις της θάλασσας. Όλα αυτά έχουν σημαδέψει το χώρο μας.

Κοσμογονική λοιπόν η τρομερή γεωτεκτονική «οργή», όταν εκφράζεται με ανθρώπινους όρους, φυσιολογική διεργασία από πλευράς της φύσης, «οργή» του Εγκέλαδου, του ανήμερου θεϊκού Γίγαντα, που σύμφωνα με το μύθο ο ισχυρός πατέρας του Κρόνος φοβούμενος τη δύναμή του, τον έκλεισε στα έγκατα της γης, όπου όποτε αναταράσσεται από τα κοσμογονικά του βάθη δημιουργεί, το τρομακτικό για μας τους κοινούς θνητούς φαινόμενο, τις δονήσεις της στεριάς, της σταθερής στέρεας γης, όπως έχουμε διαμορφώσει οντολογικά στο υποσυνείδητό μας. Μια διεργασία όμως που δεν παύει να είναι δημιουργική, γιατί σμιλεύει χιλιοστό προς χιλιοστό, εκατοστό προς

εκατοστό, μέτρο προς μέτρο το σύνολο του λεπτότατου γήινου φλοιού και διαμορφώνει την επιφάνεια του αντιπαλεύοντας τις άλλες γήινες δυνάμεις του αέρα, του νερού, της βροχής, της επιφανειακής απορροής και των υπόγειων διαδρομών για να σχηματίσει τον **οικοχώρο** της ζωής, τη **βιόσφαιρα**, ακόμη μια γήινη σφαίρα, ανύπαρκτη στους άλλους γνωστούς πλανήτες, με ασαφή όρια, αλλά με ύψιστη σπουδαιότητα.

Στη μακροχρόνια αυτή σειρά των γεωδυναμικών γεγονότων της γεωλογικής δημιουργίας, ο λόγος του ποιητή, όπως και ο θρησκευτικός λόγος, είναι στιγμιαίος με την ανθρώπινη αντίληψη του χρόνου. Όσοι όμως δεν θέλουν να εμβαθύνουν στο βαθύτερο νόημα του στίχου ή του βιβλικού λόγου από σκοπιμότητα ή άγνοια παραμένουν κολλημένοι και παγιδευμένοι στο γράμμα της ρήσης.

Στα κύρια στάδια του Γεω-ιστορικού Χρόνου της νεότερης ιστορίας του πλανήτη μας των 250 εκατομμυρίων χρόνων, η ελληνική γη, η Μικρασία, η νότια Ευρώπη και τα Ιμαλάια διαμορφώθηκαν στα βάθη ενός μεγάλου Ωκεανού, που και στην επιστημονική ορολογία ακόμη φέρει το όνομα της **Τηθύος (σχ. 11)**, της μυθολογικής Κόρης του Ουρανού και της Γαίας, συζύγου του Ωκεανού, που παιδιά της ήταν τα ποτάμια, οι πηγές και όλα τα τρεχούμενα νερά. *Τηθύς* στις γεωεπιστημες είναι ο μεγάλος παγκόσμιος ωκεανός που καταστράφηκε πριν από 100 εκατομμύρια χρόνια, από τα υλικά του οποίου «ξεπήδησαν» οι σημερινές μεγάλες οροσειρές. Αποτέλεσε δηλαδή την ύλη της δημιουργία «. . **στεριές μεγάλες που ένιωσα να μυρίζουνε χώμα όπως η νόηση.** .» (Ελ.)

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Μεσόγειος, όπου οι συγκρούσεις μεταξύ της Αφρικής και ενός πλήθους «μικροπλακών», που σχεδιάζονται και επαναπροσδιορίζονται συχνά από τους γεωεπιστήμονες με νέα δεδομένα, στην προσπάθειά τους να ερμηνεύσουν την γεωλογική πολυπλοκότητα.

Εντυπωσιακές περιπτώσεις δημιουργίας μεγάλων αλυσίδων νέων οροσειρών αποτελούν στην Ευρώπη οι Άλπεις, τα Πυρηναία, η Πίνδος και γενικά τα ψηλά βουνά της Ελλάδας, τα Ιμαλάια στην Ασία, τα Βραχώδη όρη και οι Άνδεις στη Βόρεια και Νότια Αμερική αντίστοιχα. Όλες αυτές είναι γνωστές στη γεωλογική βιβλιογραφία ως οι νεότερες οροσειρές του πλανήτη μας του *αλπικού ή αλπιδικού ορογενετικού κύκλου*. Στις γερασμένες ηπείρους

αντίθετα τα πράγματα είναι διαφορετικά. Επικρατούν στέπες, σαβάνες, έρημοι και δάση, ενώ οι άνθρωποι εκεί διαμορφώθηκαν επίσης διαφορετικά.

«Και στις πέτρες μέσα τράβηξε κλωστές κι απ' τα σπλάχνα της γης ανέβασε σχιστόλιθο» (Ελύτης)

Πως δημιουργήθηκαν τα βουνά της Ελλάδας; η **Αιγηίδα** ;

Αιγηίδα είναι επίσης γεωλογικός-παλαιογεωγραφικός όρος που περιγράφει την ενιαία συμπαγή ξηρά του Αιγαίου (σχ. 12), μετά την αλπική ορογένεση και πριν διαμελιστεί στα χιλιάδες νησιά και βραχονησίδες που ξέρουμε σήμερα. Αν αφήναμε την κατά κάποιο τρόπο πεζή περιγραφή των μεγάλων μεταβολών του φλοιού με την τυποποιημένη επιστημονική γλώσσα και αν δίναμε χώρο στην πιο γλαφυρή περιγραφή του Μανώλη Γλέζου, με ένα απόσπασμα από την «*Συνείδηση της Πετραίας Γης*», θα είχαμε μια συνοπτική και καταληπτή περιγραφή:

«Πριν από εκατόν σαράντα εκατομμύρια χρόνια περίπου είχαν αναδυθεί η Αιγηίδα μέσα από τη θάλασσα, την Τηθύ, και βρίσκονταν όπου το σημερινό Αιγαίο. Εξηνταπέντε εκατομμύρια χρόνια κράτησε η γέννηση κι η διαμόρφωση της. Και πριν από πέντε εκατομμύρια χρόνια από σήμερα άρχισεν ο καταποντισμός της, ως και τα δέκα χιλιάδες χρόνια πριν τις μέρες μας. Οι υψηλές εκείνες κορφές της Αιγηίδος με τη χαρακτηριστική γεωμορφολογία τους είναι τα σημερινά νησιά του Αιγαίου - και στο κέντρο του τα Κυκλαδονήσια. Τα κορφοβούνια της Αιγηίδος. Οι κορφές των πανύψηλων βουνών της Αιγηίδας, που έγιναν νησιά, δεν έπαψαν να είναι βουνοκορφές. Παραμένουν όχι μόνον όπως ήταν αιχμηρές, απότομες και κοφτές, αλλά έχουν υποστεί και τις συνέπειες της φυσικής και ανθρωπογενούς αποσάθρωσης και διάβρωσης. Έχουν, γι' αυτό το λόγο, απότομες κρημνώδεις ακτές κι οι άκριες τους κάνουν τα νερά κρεμαστά. Όσο πιο μικρό είναι το νησί, τόσο και πιο απότομα σβήνει στη θάλασσα. Ελάχιστα νησάκια είναι χθαμαλά. Όπως τα Κουφονήσια και το Γλαρονήσι τους. Όπως η Ρήνεια. Αντίθετα η Ανάφη, η Γυάρος, η Κέρος, η Χριστιανή, η Νικουριά, η Δονούσα, η Αντίμηλος είναι πανύψηλα σε σχέση με την έκτασή τους. Τα μεγάλα πάλι νησιά είναι όλα με υψηλά βουνά. Κι όσα δεν έχουν τόσο ψηλά βουνά, όπως η Πάρος, η Μύκονος, η Μήλος, η Κέα, η Κύθνος, έχουν στο μεγαλύτερο μέρος τους

ακτογραμμές κάθετες, απότομες ορθοπλαγιές που βουτούν ίσα μες στη θάλασσα», ή «Ίπποι πέτρινοι με τη χαιτή ορθή και λοξές δελφινιών ράχες» κατά τον Ελύτη , «Παραπετάσματα βουνών, αρχιπέλαγα, γυμνοί γρανίτες» σύμφωνα με το στίχο του Σεφέρη.

«Ο Όλυμπο (σχ. 13),, ο Ταΰγετος, κάτι που να σου σταθεί βοηθός και αφού πεθάνεις» είπε ο ποιητής και εξηγεί στο Δοξαστικόν : «του βυθού ο πυθμένας όπου θάλλουν οι νεκροί άνθη της αύριον»

Γλαφυρή επίσης γλώσσα χρησιμοποιεί και ο Απολλόδωρος (2^{ος} αιώνας π.Χ.) για να περιγράψει την πρώτη δημιουργία ηφαιστειακού νησιού στην καλδέρα της Σαντορίνης το 197 π.Χ. «... η γαρ θάλαττα έτεκεν γη...», μια ποιητική γλώσσα που έχασε αργότερα η επιστήμη (σχ. 14). Η περιγραφή συμπληρώνεται από τον Στράβωνα με εντυπωσιακές αφηγήσεις για τις φλόγες και τους καπνούς που ξεπηδούσαν μέσα από το θαλασσινό νερό της καλδέρας.

« Βγήκες από τα σωθικά βροντής
Ανατριχιάζοντας μεσ' στα μετανιωμένα σύννεφα
Πέτρα πικρή, δοκιμασμένη, αγέρωχη
Για να χαράξει εκεί τα σπλάχνα της η ελπίδα»

γλαφυρά συμπληρώνει ο Γλέζος στο ποίημα του ΩΔΗ ΣΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ.

Ο Ελύτης μας μιλά για τη σχέση ουρανού και θάλασσας του Αιγαίου «και βαθύ και αχάραγο σαν η άλλη όψη του ουρανού. .». Ενώ, την ίδια περίπτωση αντίληψη της εικόνας της θάλασσας βρίσκουμε στο Ραγκαβή:

«Η έκτασις του αχανούς Αιγαίου εκοιμάτο,

Κι έβλεπες δύο ουραμούς

Ο είς ην άνω κυανούς, γλαυκός ο άλλος κάτω» (Διονύσου Πλούς)

Η Κύπρος (σχ. 15), το χιλιοτραγουδισμένο «χρυσοπράσινο φύλλο ριγμένο στο πέλαγο», αναδύθηκε γεωλογικά μέσα από τη θάλασσα, όπως και η Αφροδίτη της. Η γένεση του νησιού είναι το αποτέλεσμα μιας σειράς μοναδικών και πολύπλοκων γεωλογικών διεργασιών που την καθιστούν σημαντικό παράδειγμα παγκόσμιου γεωλογικού ενδιαφέροντος. Ο γεωλογικός

της πυρήνας είναι το όρος Τρόδος. Οι δασώδεις πλαγιές και κορυφές του είναι κομμάτια ωκεάνιου φλοιού, του βυθού της Τηθύος, εκεί που άρχισαν να συγκρούονται οι λιθοσφαιρικές πλάκες της Ευρασίας και της Αφρικής. Υποθαλάσσια ηφαίστεια, λάβες σαν μαξιλάρια, *οφιόλιθοι, τα πετρώματα του ωκεάνιου φλοιού* με τη φιδίσια λάμψη τους και το σκληρό διοξειδίο του πυριτίου, οικοδόμησαν το υποθαλάσσιο βουνό Τρόδος. Αυτό το υπέροχο γεωλογικό σύμπλεγμα εμπλουτίστηκε με πολύ χαλκό, που έκανε την Κύπρο μεγάλη οικονομική δύναμη κατά την ομώνυμη εποχή του Χαλκού. Επίσης προικίστηκε με χρωμίτη, αμίαντο, κασίτερο, άργυρο και χρυσό.

Οι γεωλογικές διεργασίες (σχ. 16) συνεχίζονται ασταμάτητα τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και σε κάθε γωνιά του πλανήτη. Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι η Γη τείνει να κρατά ορισμένες ισορροπίες στις γεωλογικές διεργασίες. Δεν δημιουργεί μόνο βουνά, αλλά αρχίζει την αποικοδόμησή τους αμέσως μετά τη γέννησή τους. Οι διαδικασίες τεκτονικής ανύψωσης των βουνών αντιστρατεύονται τις διεργασίες της διάβρωσης. Η διάβρωση, με ρυθμούς ανάλογους της ανύψωσης, προσπαθεί να χαμηλώσει τις νέες οροσειρές και να τις κρατήσει, ώστε να μην φτάνουν σε υπερβολικά ύψη και δημιουργεί φαράγγια.

Εκτός από τα βουνά που γνωρίζουμε, στις ηπείρους υπάρχουν και τα υποθαλάσσια, τα «αόρατα» σε μας ή καλύτερα τα «άγνωστα» βουνά, η υφαλοκρηπίδα και οι χαράδρες και οι θάλασσες της Ελλάδας αποτελούν εντυπωσιακά παραδείγματα υποθαλάσσιας γεωμορφολογικής ποικιλομορφίας.

Η χώρα μας δεν είναι ένα μόνο τοπίο αλλά πολλά αναρίθμητα. Δεν είναι μόνο πολλά βουνά και κοιλάδες, ούτε μια θάλασσα. Δεν είναι ένας μόνο πολιτισμός, αλλά πολλοί αλυσιδωτά συνδεδεμένοι. Για χιλιάδες χρόνια συνέκλιναν σ' αυτό τον τόπο, διαταράσσοντας και πλουτίζοντας την ιστορία του. **«Τόσο ήταν αλήθεια που πιστά με ακλούθησε το χώμα . . .»** (Ελύτης)

Το Αιγαίο (σχ. 17) είναι σχεδόν μια μυθική θάλασσα, ρέει μεταξύ νησιών, χερσονήσων, κόλπων και κοιλίσκων, συνδέει “μυθικές πόλεις”, όπως Κνωσός, Μυκήνες και Τροία, αλλά και ιστορικές όπως Αθήνα, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Θεσσαλονίκη. Ήταν και είναι μια γέφυρα

περιπέτειας, ανάγκης, πολιτιστικής επικοινωνίας και πολιτικών και στρατιωτικών συγκρούσεων. Ήταν και είναι μια ενότητα. Το Αιγαίο δεν μπορεί να χωριστεί και όταν συμβαίνει αυτό είναι πρόσκαιρο και εύθραυστο.

Η Ελληνική θάλασσα, σιωπηλός μάρτυρας επτά τουλάχιστον χιλιάδων χρόνων πολιτισμού, αποτελεί τον κόμβο όπου οι άνθρωποι χαράσσουν διάστικτες γραμμές ανάμεσα σε Ευρώπη, Αφρική και Ασία. Άνθρωποι που εμπορεύονται μεταξύ τους, που ανταλλάσσουν απόψεις και ιδέες, που πολεμούν μεταξύ τους, που μεταναστεύουν και ανανεώνουν τις κοινωνίες ειρηνικά ή βίαια και μερικές φορές μάλιστα πολύ βίαια και άγρια.

Άνθρωποι που μεταλαμπαδεύουν λαμπρό πολιτισμό, έναν πολιτισμό που συνεχίζει να ζει στην καρδιά της Ευρωπαϊκής ιστορίας.

«Ύστερα και το φλοίσβο εννόησα και τον μακρύ ατελείωτο ψίθυρο των δέντρων» (Ελ.). Τα πυκνά δάση της ελληνικής γης, σε συνδυασμό με τη μετανάστευση και τον έλεγχο των εμπορικών δρόμων έδωσαν τεράστια ώθηση στην ανάπτυξη στόλων τόσο στην ύστερη εποχή του χαλκού με την εκστρατεία εναντίον της Τροίας, μετά κατά την Περσική εισβολή με τις νίκες της Σαλαμίνας και Μυκάλης, τις αυτοκρατορικές εκστρατείες του Βυζαντίου και με το μεγαλειώδη αγώνα το **1821** των караβοκυραίων και των τσούρμων τους, αλλά και οι ανθρωπογενείς αυτές επεμβάσεις υποβάθμισαν το περιβάλλον.

Με τη Φύση συνδέονται επίσης πολλές από τις τελετουργίες, ιδιαίτερα τα σπήλαια και το νερό ως καθαρτήριο, αλλά και μέσο για το διαβατήριο πέρασμα, τη μετάβαση δηλαδή του ατόμου από μια κατάσταση στην άλλη στους διαδοχικούς κύκλους της ζωής.

Ο Ελλαδικός χώρος είναι πλούσιος σε πίστεις, λατρείες και τελετουργίες, ορισμένες από τις οποίες έχουν τις ρίζες τους στο απώτερο παρελθόν και συνεχίζουν μέσα από μια σειρά από μετασχηματισμούς να υφίστανται μέχρι σήμερα.

«Και τα χέρια του άπλωσε όπως κάνει, γέροντας γνωστικός Θεός, για να πλάσει μαζί πηλό και ουρανοσύνη» συνεχίζει ο ποιητής μας, δηλαδή τις δύο φύσεις του Ανθρώπου, βιολογική εξέλιξη και πνευματική πολιτιστική ανέλιξη.

«Εκεί πού βαθιανάσαινε μια θαλασσοσπηλιά

Εκεί πού μια μεγάλη πέτρα εστέναζε!

Ήμερα να χτυπάει στις φλέβες ο παλμός της γης» (Ελύτης)

Τα σπήλαια στα Πετράλωνα Χαλκιδικής (σχ. 18), στο Φράγγθι και Απήδημα Πελοποννήσου, στη Θεόπετρα Θεσσαλίας, μιλούν για τα πρώτα ίχνη του ανθρώπου σ' αυτόν τον τόπο, τον Homo erectus, τους Νεαντερτάλιους, τον Homo sapiens, τους ανθρώπους της ύστερης Παλαιολιθικής, της εποχής των παγετώνων, όπως παντού στον πλανήτη. Αλλά οι βοσκοί και καλλιεργητές της γης του Σέσκλου και Διμηνιού, της εύφορης θεσσαλικής πεδιάδας πραγματοποιούν τεχνολογικά και πολιτιστικά άλματα και έκτοτε συγκροτούν διαχρονικά το λαό των Θεσσαλών. Οι ψαράδες του Δισπηλιού, της Μυγδονίας, της Χειμαδίτιδας και του Αλιάκμονα, αλλά και οι νησιώτες ναυτικοί της Θερμής Λέσβου, της Πολιόχνης της Λήμνου, που χτίστηκε πριν από 6 με 7 χιλιάδες χρόνια και μάλιστα πριν την Τροία και εξελίχθηκε στην πρώτη Πόλη με 1.500 περίπου κατοίκους, δημόσια κτήρια και το πρώτο που έχει αποκαλυφθεί στον Ευρωπαϊκό χώρο βουλευτήριο, διεθνές για την εποχή, κατά τον ανασκαφέα της, κέντρο εξαγωγής χρυσοτεχνίας και κοσμημάτων. Οι ναυτικοί των Κυκλάδων και ιδιαίτερα της Μήλου με τη νεολιθική επανάσταση του εμπορίου του οψιανού, της κυρίαρχης πρώτης ύλης της εποχής της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ., κυριαρχούν στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο με την τεχνολογία τους, τη ναυτοσύνη, το εμπόριο και πάνω από όλα τη γλώσσα. Δημιουργούν την πρώτη μεγάλη Πολιτιστική επανάσταση του Αιγαίου, τη Νεολιθική.

Ακολουθούν Κυκλαδικός, Μινωικός, Μυκηναϊκός πολιτισμός και η ανάδυση του ευρωπαϊκού ή όπως τον αποκαλούμε Δυτικό Πολιτισμό σήμερα με τις παγκόσμιες διαστάσεις του. Οι βαθύτερες ρίζες του βρίσκονται εδώ. Η παράδοση της ναυτοσύνης συνεχίζεται στα «σκοτεινά χρόνια» από τους Ευβοείς πρώτα, από πολλές ελληνικές πόλεις και την αποίκηση της Μεσογείου στη συνέχεια, την αποκορύφωση της μεγάλης ναυτικής δύναμης της κλασικής Αθήνας, του μακεδονικού στόλου του Νεάρχου, των Ροδίων, μέχρι και τη μεγαλειώδη ναυτική επανάσταση του '21, αλλά και μέχρι σήμερα.

Η έννοια της Οικουμένης με αφετηρία την πολιτική και πολιτιστική ενοποίηση με την ηγεμονία της Μακεδονίας ξεπέρασε τα σύνορα του ελλαδικού κόσμου και προσπάθησε να γίνει ένα «παγκόσμιο» νέο κίνημα της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, του κόσμου ολάκερου εκείνης της εποχής. Και αν δεν ολοκληρώθηκε με το Μεγαλέξανδρο, ξεπήδησαν οι Αλεξάνδρειες (σχ. 20) και ο σημαντικότερος Αλεξανδρινός, Ελληνιστικός πολιτισμός. Ακολούθησαν διαφορετικά συστήματα διακυβέρνησης, το Ρωμαϊκό, η συνέχεια του το Βυζαντινό (σχ. 21, και 22), το Οθωμανικό και τα «άγουρα» εθνικά κράτη, τέκνα της νεοτερικότητας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – “Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΞΟΔΟΣ” (σχ. 23)

Τέλος, ο ποιητής μας μέσα από την υπερβατική περιγραφή της δημιουργίας του Κόσμου και του Αιγαίου, στο ίδιο πόνημα του φτάνει πρώτα στη χριστιανική λύτρωση γράφοντας : *«κάποιου που είχε σκοτωθεί, το αίμα γυρίζοντας πάνω στον κόσμο», «γιατί τώρα (είναι) ανάγκη να ανέβη στο φώς»* και μετά εισχωρεί στους αγώνες του λαού μας μέσα από τις δικές του προσωπικές εμπειρίες. *«Ιδού . . . λοιπόν ο πλασμένος για τις μικρές Κόρες και τα νησιά του Αιγαίου. . .» ο ηλιοπότης Ελύτης και «μύστης των φύλλων της ελιάς», μιλά για τα «Στενά της μοίρας των αθώων» και πιθανά αναφέρεται όχι μόνο στα στενά των Θερμοπυλών, αλλά και στην κραυγή του Ρήγα «Ως πότε παλικάρια θα ζούμε στα στενά». Και κορυφώνεται με την Πορεία προς το Μέτωπο *«Ξημερώνοντας τ'αγιαννιού, ανήμερα των Φώτων. . . όπου δε θάναι το άδικο τιμιότερο από αίμα!»* και αναφέρεται σε αυτούς που *«εφρένιασαν, εχάλασαν, ερήμαξαν και αφάνισαν».**

«Ήρθαν ντυμένοι «φίλοι», αμέτρητες φορές οι εχτροί μου, το παμπάλαιο χώμα πατώντας» αλλά *« το χώμα δεν έδεσε ποτέ με τη φτέρνα τους».*

«Επειδή πολλοί φορούν το μελανό πουκάμισο (μελανοχίτωνες). . .»
«.και μιλούν τη γλώσσα των χοιρογρυλλίων . . . και είναι και Ωμοφάγοι (αγρίμια) και άξεστοι», άσπροι του μίσους.

*«Στο πείσμα των σεισμών, στο πείσμα των λιμών
Στο πείσμα των εχτρών, στο πείσμα των δικών Μου,
Ανάντισα, κρατήθηκα, ψυχώθηκα, κραταιώθηκα»*

«Τα θεμέλια μου στα βουνά, Και τα βουνά σηκώνουν οι λαοί στον ώμο τους»

*« Στα ίδια όρη εγεννηθήκαν και ταδάμαστα παιδιά
που την σήμερα εχύθηκαν, πάντα οι πρώτοι στη φωτιά»*

συμπληρώνει ο Διονύσιος Σολωμός.

«και πάνω τους (στα βουνά) η μνήμη καίει, άκαυστη βάτος,

Μνήμη του λαού μου σε λένε Πίνδο και σε λένε Άθω

Εσύ μονή από την κόψη της πέτρας μιλάς,

Εσύ την όψη των αγίων οξύνεις»

Για νάρθει πασχαλιά αναστάσιμη, *«με τα γυμνά χιονόδοξα βουνά, στην Ελλάδα που με σιγουριά πατάει στη θάλασσα.. .»* (Ελύτης)

Η Τέχνη ποτέ δεν θέλησε να αναπαραστήσει την πραγματικότητα και τον κόσμο έτσι όπως είναι. *«Και τον κόσμο αυτόν ανάγκη να τον βλέπεις και να τον λαμβάνεις»* και εννοεί να τον μεταλαμβάνεις ο ποιητής.

«Ένα τοπίο δεν είναι όπως το αντιλαμβάνονται μερικοί, κάποιιο, απλώς, σύνολο γης, φυτών και υδάτων», είναι *«...η προβολή της ψυχής ενός λαού πάνω στην ύλη»* κατά τον Ελύτη. Μήπως, λοιπόν, η (αυτο) καταστροφή μας συνίσταται ακριβώς σε αυτή την άρνηση της ψυχής να εκφραστεί;

Το ελληνικό τοπίο κρύβει τη σοφία του λαού που το δημιούργησε και το σεβάστηκε, που κόπιασε για να το διατηρήσει ως αξία, που άλλοτε το αδίκησε, το κακοποίησε, το υποβάθμισε, το παρέδωσε από αδυναμία ή αλληλοσπαραγμούς σε αλλοφύλους, το ξανακέρδισε αλλά δεν κατορθώνει μέχρι σήμερα να το αναπλάσει όπως θάπρεπε. Η σοφία που δεν περισσεύει. Όπως τονίζει ο Θουκυδίδης στη εισαγωγή των βιβλίων του, δεν γράφει για να εξιστορήσει μόνο τα γεγονότα του μεγάλου και καταστροφικού πολέμου, όταν όλες οι πόλεις της Ελλάδας ήταν στο ζενίθ της δύναμης τους. Γραφεί για να διδάξει και να νουθετήσει τους νεώτερους για να αποφεύγουν τα ίδια λάθη του πάθους και του συμφέροντος. Το πέτυχε; Η ιστορία, ελληνική και παγκόσμια, συνεχίζει να τον διαψεύδει.

«ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ το χώμα που ανεβάζει

μιαν οσμή κεραυνού σαν από θειάφι»

«τα χωρίς εκμαγείο βουνά που βγάζουν

Απαράλλαχτες όψεις του αιώνιου»

« ο Ήλιος (δηλ. η **ελευθερία**) σκορπίζει τα νέφη (την **σκλαβιά**)»
«Εντολή σου αυτός ο κόσμος και πολέμησε γι αυτόν (**αγωνίσου**)
«Η ειρήνη θέλει δύναμη να την αντέξεις» (**σχ. 24**)

«Την άνοιξη αν δεν την βρεις τη φτιάχνεις . .» (από τον Ελύτη)

ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ ΤΟ ΤΙΜΗΜΑ

Βιβλιογραφικά το κείμενο βασίζεται στο ποίημα του Οδ. Ελύτη «Άξιον Εστί» (Εκδ. Ίκαρος, 16^η έκδοση), «Οδυσσέας Ελύτης- Σύγχρονοι Ποιητές, 2^η έκδοση, (ΑΚΜΩΝ 1979) και κυρίως στο πόνημα του Τάσου Λιγνάδη «Το Άξιον Εστί του Οδυσσέα Ελύτη» Β΄ Έκδοση του 1980, καθώς και σε απόσπασμα από την «Συνείδηση της Πετραίας Γης» του Μανώλη Γλέζου (Τυπωθήτω-Δάρδανος 1997), το ποίημα του Λουκρήτιου De Rerum Natura: «Για τη Φύση των Πραγμάτων», (Εκδόσεις Θύραθεν 2005), την «ΠΑΝ-ΓΑΙΑ, μια διαφορετική βιογεωλογική διαδρομή στον πλανήτη Γη» του Σπ. Παυλίδη (Leader Books 2007) και τον Οδηγό της Έκθεσης «Ναυτίλος : Ταξιδεύοντας την Ελλάδα» BOZAR Palais 23/1/-27/4/2014, Bruxelles, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (Αθήνα 20014) και συμπληρώνεται με στοιχεία από την περιοδική έκθεση «ΑΙΓΑΙΟΝ - η γέννηση ενός Αρχιπελάγους», Θεσσαλονίκη, ΝΟΗΣΙΣ 2013-14, που διοργάνωσε το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Απολιθωμένου Δάσους Λέσβου σε συνεργασία με το Μουσείο Γεωλογίας και Παλαιοντολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, (ιστοσελίδες: www.aegeon.org.gr και www.lesvosmuseum.gr).

Σπ. Παυλίδης